

Věnováno veselému bullpenu marvelskému

Na počátku stvořil Marvel bullpen a Styl.
Bullpen byl nesličný a pustý a nad tvářemi Výtvarníků byla tma.
Ale nad Scenáristy se vznášel Duch Marvelu.
I řekl Marvel: Buď Fantastická čtyřka. A byla Fantastická čtyřka.
Viděl, že Fantastická čtyřka je dobrá.

Stan Lee

Myšlenku nikdy nevysledujete k jednomu jedinému zdroji. Myšlenky
poletují mezi lidmi sem a tam, dokud se ti, kdo rozhodují, neseberou
a nezvolí to, co považují za vzorec úspěchu.

Jack Kirby

POZNÁMKA K ČESKÉMU PŘEKLADU

Kdekoli to bylo možné, používáme v překladech citací z komiksových děl existující české překlady. V celém textu užíváme kurzivu při psaní titulů sešitových řad (které ve shodě s územ nepřekládáme) a obyčejný řez pro obecné pojmenování postav. Názvy příběhů a rozsáhlejších příběhových celků (minisérie) vkládáme do uvozovek a opatřujeme pracovním překladem.

PROLOG

V roce 1961 táhlo Stanleyemu Martinovi Lieberovi na čtyřicítku a musel se dívat, jak komiksová branže, ve které se dřel po víc než dvě desítky let, usychá a vadne.

Nedávno jej přinutili, aby vyhodil všechny výtvarníky, a tak seděl sám v komiksovém oddělení ledabyle pojmenované firmy vydavatele Martina Goodmana Magazine Management Company, kde ho už jako pubertáka zaměstnali za osm dolarů týdně. Kdysi toužil stát se spisovatelem, ale nikdy se k tomu nepropracoval a vypadalo dost nepravděpodobně, že by do romantických a westernových komiksů a komiksů o monstrech, které pořád produkovala jejich společnost, dokázal dostat nějaké velké myšlenky. Zašil se do tichého koutku a jeho pracovní den nezdobilo nic lepšího než psaní sprostých vtipů pro masturbační rádoby humorné knihy s názvy jako *Blushing Blurbs: A Ribald Reader for the Bon Vivant* (Necudné nápady: Čtverácká čítanka pro bonvivány) nebo *Golfers Anonymous*. Protože nechtěl používat vlastní jméno, podepisoval to „Stan Lee“.

PAK ZASÁHL OSUD (NEBO SE TO TAK LÍČÍVÁ) v podobě partie golfu mezi Martinem Goodmanem a Jackem Liebowitzem, šéfem konkurenčního vydavatelství DC Comics. Liebowitz údajně Goodmanovi řekl, že u DC naházeli dohromady některé nejoblíbenější postavy – Supermana, Batmana, Wonder Woman, Green Lanterna – a když z nich udělali jediný titul o superskupině *The Justice League of America*, byl z toho nečekaný hit. Takže Goodman nakráčel do redakce s úkolem pro Leeho: *ukradni ten nápad a vytvoř tým superhrdinů*. Jenže Lee už měl za sebou několik pokusů o oživení superhrdinů. Šel domů k manželce Joanie a oznámil jí, že s tím

konečně praští. Vymluvila mu to. „Prostě udělej, co po tobě chce,“ naléhala. „Zpracuj do toho svoje nápady. Co ti můžou udělat, vyhodit tě?“

„Trvalo mi pěkných pár dnů, než jsem si sepsal asi milión poznámek,“ vzpomínal Lee po letech, „přeškrtnal je a zapsal si milión dalších, až mi konečně zbyly čtyři postavy, o kterých jsem si myslel, že by mohly fungovat jako tým... Napsal jsem synopsi se základními charakteristikami nových postav a k tomu poněkud neobvyklý děj a dal jsem to svému nejspolehlivějšímu výtvarníkovi, neuvěřitelně nadanému Jacku Kirbymu.“

Takhle se Stan Lee rozpomínal na zrod *Fantastic Four* a stejně jej svým nenapodobitelným bujarým stylem znovu a znovu líčil i v následujících desetiletích. Jack Kirby, který svou cestu k hvězdné slávě zahájil ve čtyřicátých letech, když jako jeden ze spolutvůrců pro Goodmana vymyslel kultovní postavu jménem Captain America, to ale později vykládal jinak. „Marvel byl doslova na huntě, a když jsem tam dorazil, prakticky už stěhováci tahali nábytek,“ tvrdí Kirby. „Začínalo stěhování a Stan tam seděl a brečel. Řekl jsem jim, ať to celé pozdrží, a zařekl jsem se, že jim dám takové tituly, které vystřelí prodeje nahoru a udrží je v branži.“

Jisté je aspoň tolik: v polovině roku 1961 Lee a Kirby dali dohromady pětadvacet stran textu a obrazu, připlácli na to rychle spíchnuté logo, a už se tisíce výtisků *Fantastic Four* #1 rozvážely do novinových stánků i otočných stojánků po celé zemi, kde je vmáčkli mezi poslední sešity řad *Millie the Model* a *Kid Colt Outlaw*.

FANTASTIC FOUR, TO NEBYLA JEN KOPIE *JUSTICE LEAGUE*, kterou si objednal Goodman – v prvním sešitě hlavní postavy ani neměly kostýmy; a co bylo ještě divnější, neustále se hašteřily. Ještě nikdy nebyl žádný komiksový tým tak různorodý, ještě nikdy nesestával z tak odlišných osobností. Jako téměř revoluční kudrlinka působilo, že protagonista jménem Thing byl dokonce vytvořen jako „ranař – vlastně ani ne moc kladná postava“, který se může kdykoli zbláznit a něco vyvést. Úplně něco jiného než bezúhonní občané typu Supermana a Green Lanterna. Ale sešit se prodával, a to rychle, a do kanceláří firmy Magazine Management se začaly valit dopisy od fanoušků. Kniha něco podnítila, nějaký zápal, jaký Lee zatím neznal.

Lee a další stálý tvůrce komiksů s obludami, výtvarník Steve Ditko, brzy uvedli na scénu „Spider-Mana“, což byl pod maskou prostě Peter Parker, našťvaný nezletilý šprt, který někdy měl co dělat, aby se rozhodl

správně. Náladový, neoblíbený kluk jako superhrdina? To tu ještě nikdy nebylo. Ale i Spider-Man kápnul čtenářům do noty.

Vydavatelství Magazine Management honem nasekalo další nevyrované výtvořiny, hrdiny s takovou dávkou mravní nejednoznačnosti, aby byli pro děti studené války v posledních okamžicích před Lyndonem Johnsonem a Beatles to pravé. V pouhých několika měsících seznámili čtenáře s výzkumníkem, kterého radiace proměnila v násilnickou zelenou potvoru, s částečně invalidním studentem medicíny, který se proměnil v boha hromu, s jistým obchodníkem se zbraněmi, jenž si vyrobil kovový oblek pro boj s komouši, a taky s jedním vyhořelým egocentrickým chirurgem, který našel své pravé poslání v okultních vědách. Byli to hrdinové na hliněných nohou, často poznamenaní osamělostí a pochybami. A i ti sebevědomější z nich si uvědomovali, že do zbytku světa nezapadají.

Lee a jeho nepočtená stáj tvůrců na volné noze a ve středním věku, kteří se lopotili v médiu většinou společností opomíjeném nebo vysmívaném, to byly taky svým způsobem ztracené existence. Jenže teď jejich práce začala přitahovat čtenáře a začala se rozvíjet celá komunita zapálených obdivovatelů. Vznikalo společenství, které nejenže se zpočátku nacházelo pod rozlišovací schopností mediálního zájmu, ale nemělo dokonce ani jméno, které by si mohlo vetknout do štítu: Goodmanova komiksová divize, dříve známá nejvíce pod názvem Timely Comics, teď sešity publikovala pod desítkou různých a téměř anonymních firemních jmen od Atlas až po Zenith, která byla vidět jen drobným tiskem v copyrightech sešitů. Až ke konci roku 1962 se Goodman a Lee dohodli, že nově oživenou divizi opatří značkou Marvel Comics.

BARVITÉ VÝTVORY MARVELU – FANTASTIC FOUR, Spider-Man, Incredible Hulk, Thor, Iron Man a Doctor Strange – položily základy pro soběstačný fikční konstrukt zvaný „Marvel Universe“ – a v tomto marvelovském vesmíru se dobrodružství všech hrdinů velice složitě proplétala. Rychle se rozpínající svět se brzy obohatil: přibývali např. X-Men, skupina pronásledovaných mutantských školáků, jejichž boj proti diskriminaci probíhal paralelně s hnutím za občanská práva, anebo Daredevil, slepý advokát, jehož ostatní smysly se zostrily na nadlidskou úroveň. Následovali Black Widow, Hawkeye, Silver Surfer a bezpočet dalších. Marvel po dvaceti

centech za sešit dodával fascinujícím způsobem dysfunkční protagonisty, literární kudrlinky a uchvacující obrázky, a to jak menším dětem, tak i studentům elitních vysokých škol nebo hippies.

V roce 1965 se jak Spider-Man, tak i Hulk prodrali na seznam osmaadvaceti vysokoškolských idolů, který sestavil časopis *Esquire*, vedle Johna F. Kennedyho a Boba Dylana. „Marvel často přepíná pseudovědeckou představivost daleko do fantasmagorických jiných dimenzí, problémů času a prostoru, ba i do zpola teologické představy stvoření,“ rozplýval se jeden student z Cornellu. „Příběhy jsou skvěle kreslené, a to téměř halucinogenně. Dokonce i příběhy obyčejných smrtelníků jsou ilustrovány tak, že i poslední panel má stejně dramatickou kompozici jako cokoli, co kdy světil filmovému pásu Orson Welles.“

„KUPŘEDU HLEĎTE, PRAVOVĚRNÍ!“

Na posledních stránkách sešitů Stan Lee oslovoval marvelovské publikum žoviálně a nadšeně, aby si čtenáři připadali jako členové nějakého exkluzivního klubu. I když většina příběhů vznikala v tichu a klidu domovů externích autorů, Lee vykresloval bezútesné kanceláře Marvelu jako „Dům nápadů“, přeplněný živě debatujícími lidmi, čímž se vlastně v myšlenkách navracel do rušných dob se spoustou psacích stolů, které poznal kdysi, ale které teď existovaly jen v jeho představách. Leeho pravidelné „Bullpen Bulletins“ se svou křiklavou familiárností a zvýrazňováním za pomoci velkých písmen a vykřičníků dokázaly jako něco úžasného podat dokonce i obyčejné pracoviště. „Všeobecně se to neví, ale mnozí z našich bodrých marvelovských tvůrců jsou také nadanými vypravěči! Tak například Stanovi úplně stačí, aby profíkům, jako jsou JACK ‚KING‘ KIRBY, úžasný DON HECK nebo skvělý DICK AYERS, dal pouhý zárodek nápadu, a oni za pochodu, při kreslení a rozvíjení děje vytvoří vše do nejmenších podrobností. A pak náš vůdce prostě vezme hotové kresby a dodá všechny dialogy a popisky! Zní to složitě? Možná, ale je to jen další důvod, proč vám tuhle osvědčenou marvelovskou magii nemůžeme přinést nikdo jiný!“ Uchvácení čtenáři, kteří hltali každické nakouknutí za kulisy, se brzy obeznámili se jmény všech přispěvatelů, od inkerů a lettererů až po recepčního a šéfa výroby. Když Lee založil oficiální fanklub – „Merry Marvel Marching Society“ –, zaplatilo za členství po jednom dolaru padesát tisíc fanoušků. Podobně jako u jejich postav se

i Marvel Comics, dříve slabošský nýmand svojí branže, změnil ve skvělý případ amerického úspěchu.

„VYPADÁ TO, ŽE TO DOBŘE FUNGUJE,“ napsal jednou Stan Lee v dopisu, kde popisoval pracovní postupy u Marvelu, „i když bych asi nikomu nedoporučil, aby takový systém taky zkusil.“ To uspořádání opravdu mělo svoje nevýhody, zvláště když Lee přepouštěl stále víc rozvíjení zápletek jednotlivým autorům a někteří z nich začali mít pocit, že odvádějí většinu těžké práce a dostávají za ni méně uznání, než kolik si zaslouží. Steve Ditko, který vštípil Spider-Manovi jeho melancholii a od něhož dostal Doctor Strange svůj halucinační elán, firmu opustil; Spider-Man a Doctor Strange zůstali. Jack Kirby, který téměř bez pomoci vychrlil záplavu důmyslných kostýmů, ohromujících akčních scén a složitých bájí o tajných mimozemských rasách, odešel – ale Hulk, Fantastic Four a X-Men setrvali.

Komiksový průmysl sice stále trpěl cyklickými poklesy, ale Stan Lee dál horečně pracoval a byl pevně odhodlán už nikdy nesesedět v té pracovní kóji v koutě. Na začátku sedmdesátých let spolu se svým zástupcem Royem Thomasem, což byl fanoušek, ze kterého se stal profesionál, ucpali personální díry novou generací tvůrců, vykulených dvacetiletých kluků, kteří hrdě vystavovali své staré odznaky Merry Marvel Marching Society, jako by to byla povolení porušovat pravidla. Vzali sice za své to, na co se pamatovali jako na ducha Marvelu, ale začali do čtyřbarevných sešitů, jež se dostávaly do otočných stojanů v prodejnách opatřené přátelskými nápisy „Hej, děcka – komiks!“, pašovat kontrakulturní ideje. Lee si toho sotva všiml. Martin Goodman firmu prodal, a jakmile noví majitelé dali Leemu vrchní velení, začal se věnovat smlouvám s televizemi a filmovými společnostmi, ve kterých viděl pro Marvel jízdenku pryč z překotné komiksové branže.

V následujících desetiletích Lee neúnavně pokračoval ve svém tažení za hollywoodským triumfem a vydavatelské otěže u Marvelu putovaly mezi redaktory, kteří zběsile zápolili s ambicemi tvůrců a s vrtkavostí trhu, a majiteli – od mizerných konsorcií působících v zábavním průmyslu až po miliardářské spekulanty –, kteří se stále silnější posedlostí usilovali o maximalizaci zisku za každou cenu.

PO CELOU TU DOBU SEM V JEDNOM nepřestávajícím proudu přicházeli a odsud zase odcházeli scenáristé a výtvarníci a každý přispěl nějakými svými výtvary, anebo tím, že rozvinul ty už existující. Všechno to pohlcoval Marvel Universe; nabaloval se jako obrovská sněhová koule na prudkém svahu a expandoval tak, až se z něj stal nejspletitější umělý příběh v dějinách světa: tisíce a tisíce propojených postav a epizod. Pro celé generace čtenářů se Marvel stal tou nejskvělejší mytologií moderní doby.

Jenže tvůrci mýtu nebyli nějací nepřítomní, dávno umrlí Homéři a Hésiodové. Vláčeli těžké káry majetnických vztahů k postavám a příběhům, vlastních citových a finančních zádrhelů, a tak se z chození tam a ven skrze neustále se otáčející dveře firmy stával namáhavý a někdy bolestný proces. A jak šel čas, stále sílila vlna zmařených přátelství, profesních zrad, urputných soudních pří a předčasných úmrtí.

Vesmír se rozpínal.

A PAK JAPONCI ZAÚTOČILI NA PEARL HARBOR. Carl Burgos, Syd Shores a Bill Everett narukovali do armády. A zanedlouho šel sloužit i Lee. „Jak by se ti líbila moje práce?“ zeptal se Vince Faga jednou v roce 1942. (Vybírat si Faga bylo chytré: specializoval se na „funny animal“ komiksy, tedy dětské komiksy se zvířátky, které rychle získávaly na oblibě, a to díky disneyovským adaptacím firmy Dell Comics.) Devátého listopadu Lee ho přidělili ke Spojovacímu sboru a do služby se hlásil v Queensu. Ze začátku šplhal po telegrafních sloupech a natahoval kabely pro radio-komunikace, ale posléze se proslechlo, že je spisovatel. A zakrátko už psal texty plakátů o nebezpečí pohlavních chorob, manuálů pro tankisty a kreslených návodů pro armádní účetní. Převeleli ho do Severní Karolíny a pak do Indiany a on pořád sem tam napsal nějaký ten díl série *Captain America* – jen se teď podepisoval jako vojín Stan Lee.

V roce 1942 německá ponorka potopila poblíž Long Islandu dva tankery a Martin Goodman se dal k protivzdušné hlídce a sloužil ve čtvrtích kolem Woodmere; kontroloval, jestli mají obyvatelé řádně zatemněná okna, aby z oceánu nebylo vidět žádné světlo. Když se synem Idenem jezdil kolem Hewlett Bay, stavěli u všech stánků s novinami a kontrolovali také, jestli dost viditelně vystavují produkci vydavatelství Timely. Goodman nechránil jen Ameriku – předmětem jeho péče byl i *Captain America*.

PO CELOU VÁLKU BYL *CAPTAIN AMERICA* nejprodávanějším titulem společnosti, lídrem v oboru, který přitom celý rychle sílil. Ani ne za dva roky narostl počet prodaných komiksů z počátečních 15 miliónů na 25 miliónů; v roce 1943 už šlo o obor s obratem třicet miliónů dolarů ročně. Nemalý podíl na prodeji měli američtí vojáci v zámoří a *Captain America* nemohl najít lepší publikum; příběhy jako „Trapped in the Nazi Stronghold!“ (Uvězněn v náckovské pevnosti), „Blitzkrieg to Berlin“ (Blitzkrieg do Berlína) nebo „Tojo's Terror Masters“ (Tódžovi mistři děsu) spolehlivě v armádních prodejnách jen mizely z regálů.

Průměrný náklad jedné publikace Timely se za války podle vzpomínek Vince Faga blížil k půl miliónu kusů. „Někdy přitom vydali týdně i pět nebo víc titulů. Stačilo se podívat na prodejní výsledky a bylo vám jasné, že Goodman je milionář.“

Goodman se taky přestěhoval do rozlehlé koloniální vily, kde bylo pět krbů a čtyři velké ložnice a která se nacházela v nóbl části Woodmere,

hned vedle country klubu. Když vzal na prohlídku domu svého otce, Isaac Goodman jen žasl. „V takovémhle domě,“ prohlásil, „jsem byl v Rusku nevolníkem.“

PO VÁLCE, TEDY V ROCE 1945, SE STAN vrátil do Timely, vydavatelství se ale mezitím změnilo. Pod Fagovým vedením komiksy s roztomilými zvířátky jen vzkvétaly a do firmy proudili noví tvůrci nadaní i na spoustu jiných věcí: například jen pro příběhy „Jap-Bustera Johnsona“ psali scénáře budoucí romanopisci Mickey Spillane a Patricia Highsmithová. Goodman svou továrnu na časopisy a komiksy přesunul do čtrnáctého patra Empire State Building a personál čile nakynul. Celé týmy kreslířů, inkerů, lettererů a koloristů si v devět ráno píchly a pak se krčily u stolů. Teď už tu byla různá oddělení – a oddělení zvířátkových komiksů šlapalo na paty oddělení superhrdinských komiksů. Neustávající vánek províval pořád zaseknutými okny – klimatizace tu nebyla – a dovnitř pronikaly i zvuky vzdáleného provozu.

To ale Martinu Goodmanovi nijak nevadilo. Každý den odpoledne schválil obálky, prověřil si, jak pracují noví výtvarníci, prostudoval prodejní výkazy a pak se uchýlil do kouta své pracovny, lehl si na lenošku poblíž okna, z nějž byl výhled na Třicátou třetí ulici, a zavřel oči; byl zkrátka poslušen cedule *Nezapomeň si odpočinout*, která mu v pracovně visela.

Lee si najal početné podřízené redaktory, kteří všichni dostali vlastní kanceláře a začali pracovat na nových titulech; on sám se rychle přizpůsobil novým trendům v komiksu. Chrlil scénáře pro série *Millie the Model*, *Tessie the Typist* a *Nellie the Nurse*, a kromě toho zdvojnásobil superhrdinskou linii. Za války Fago pokračoval v Leeho strategii nadměrné produkce komiksů do zásoby. („Vždycky jsme měli něco schovaného, takže jsem mohl použít jiný příběh, pokud někdo přišel pozdě nebo se opil a pak o tom lhal. Pak jsme na to pustili deset lidí, aby to dodělali.“) V jednu chvíli měl Fago ve skříních poschovávaný zásobní materiál asi za 100 000 dolarů, vše připravené k použití v případě nouze. Stan to přestěhoval do větší skříně; nepotřeboval to. Na dveře už klepala vlna nadaných mladých tvůrců, kteří prahli po čemkoli, co jim zadá: Johnny Romita, Gene Colan, John Buscema, Joe Maneely. Díky tomuhle neuvěřitelnému přebytku energie Stan vlastním nákladem vydal *Secrets Behind the Comics* (Tajemství komiksu), brožuru, ve které se prozrazovalo, jak se komiksy

vytvářejí. „Měl zcela na starosti víc komiksových časopisů než kterýkoli jiný žijící redaktor,“ psalo se v jeho medailonku.

ALE MĚL TOHO NA STAROSTI JEŠTĚ VÍC. Přestěhoval se do pokoje v hotelu Alamac a vedl život playboye; ohromoval dámy svým kabrioletem buick, nákladným sinatrovským životním stylem a vcelku objemným bankovním kontem. Celá léta později přemítal o tom, jak mu scházel vysokoškolský život – „Jak ho jeden vídá ve filmech – bydlet v kampusu, pořádat mejdany, každou noc si vrznout.“ Konečně dohánět to začal už v armádě. „Byl jsem zamilovaný snad stokrát,“ říkal. „Posílali mě sem a tam po celé zemi, a ať jsem byl ve kterémkoli městě, vždycky jsem narazil na nějakou holku, která mi připadala báječná.“ Teď randil jako utržený ze řetězu. Externisté žasli nad jeho přehlídkou překrásných sekretářek. „Sám jsem měl tři sekretářky a všechny měly fůru práce. Někdy jsem jim diktoval scénáře v kanceláři. Když na to tak vzpomínám, byl jsem těsně po dvacítce pěkný vejta. Rychle jsem jedné z nich nadiktoval stránku jednoho příběhu, a když to přepisovala načisto, nadiktoval jsem stránku jiného příběhu další dívce a pak možná i třetí stránku třetí dívce. Připadal jsem si, kdovíjakou nemám moc, když umím zaměstnat tři sekretářky třemi příběhy, a taky jsem věděl, že se na to ostatní někdy dívají, a byl jsem velice pyšný... bavilo mě hrát divadýlko.“

Jenže mládenecký život skončil v roce 1947, kdy jeden bratranec seznámil Leeho s okouzující britskou modelkou Joan Boocockovou. Ta byla rok vdaná, ale nudila se, a tak ji přemluvil, ať jede do Rena a dá se rozvést; doletěl do Nevady za ní a pátého prosince se vzali. Do New Yorku se vrátili vlakem, ale líbánky vynechali. Práce nepočká.

Trendy ve vydávání komiksů se měnily přímo bleskově. Poválečná Amerika byla najednou posedlá překotným nárůstem kriminality mládeže a začala rvát mladým z rukou komiksy s kriminálními náměty – a když zjistila, že se v nich cizoloží a jsou tam násilné myšlenky, myslela si, že našla pachatele. (Bylo úplně jedno, že komiksy četlo přibližně 90 procent dětí, od lumpů až po ministranty; vinu za aberantní chování mohli stejně dobře připsat žvýkačce nebo stavění stromových domků.) Na maloměstech se pořádalo pálení komiksů, karatelské články se tiskly v *Time* a v *Collier's*, a několik měst včetně Detroitu dokonce zavedlo nařízení, jež měla tu metlu zakázat. Skupina vydavatelů vycítila, že s tím

bude potřeba něco preventivně udělat, a tak dali hlavy dohromady a vytvořili soupis redakčních směrnic, stejně jako to dvacet let předtím udělal Hollywood s Haysovým kodexem. Krimi komiksy, které nová pravidla silně rdousila, mizely a nahrazovaly je westernové a romantické komiksy a pak těžkopádné humoristické komiksy.

Zároveň s tím velmi zeslábla obliba superhrdinů, kterým teď scházeli jak nepřátelé z Osy, tak i věrné armádní čtenářstvo. Lee nakázal nechat zastřelit Buckyho Barnese, přihrávače postavy Captain America („Vždycky jsem ty sidekicky nesnášel,“ tvrdil později). Do konce roku 1949 se vytratili i Human Torch a Sub-Mariner a sám Captain America zůstal jen jako značka: *Captain America's Weird Tales* byl bizarní hororový titul, ve kterém byste samotnou titulní postavu hledali marně.

Leemu to vyhovovalo, pokud tedy *aspoň něco* zůstane oblíbené. Potřeboval dál pracovat. Po smrti matky se jeho patnáctiletý bratr Larry nastěhoval k němu a k Joan, která čekala jejich první dítě. Opustili byt ve čtvrtém patře bez výtahu, se zebrovými potahy na nábytku, a nastěhovali se do dvoupodlažního předměstského domu za 13 000 dolarů na Long Islandu, kousek od vily Martina Goodmana.

MARTIN GOODMAN DOKÁZAL BÝT JAKO ŠÉF NEPŘÍJEMNÝ. Udržoval si odstup – dokonce i jeho vlastní bratři mu říkali „pane Goodmane“ – a dobře zvládal umění deptat druhé trapným mlčením doprovázeným upřeným pohledem. Ale dovedl být i velkorysý. Když jednou zjistil, že jeden zaměstnanec bere svoje nemocné dítě do nemocnice pro veterány, podal mu bíanco šek. „Proveďte s tím, co chcete,“ řekl mu. „Cokoli jde za peníze udělat, to udělejte.“ Za jednoho svého redaktora převzal hypotéku a jinou zaměstnankyni ujistil, že až se vrátí z mateřské, místo na ni bude pořád čekat. „Já osobně lituji jediné věci,“ pověděl jí tiše, „totiž že kdybych věděl, jak úspěšný budu, pořídil bych si čtvrté dítě.“ Ale jak tomu u mnoha autokratů bývá, i jeho velkorysost podléhala rozmarům. Jeden zaměstnanec vzpomíná, že mu Goodman na schůzce přes oběd nabídl doutník; když odpověděl „Díky, ale ne, snad jindy,“ Goodman na to: „Ano, snad jindy, jenže co když vám jindy už nenabídnu?“ Nikdy jste nevěděli, kdy ho dobročinnost přejde.

A tak když Martin Goodman otevřel skříň v kancelářích firmy Timely a našel tam záložní materiál za tisíce dolarů, který Lee odklidil stranou,

dodal do *Strange Tales* jásavý příběh „Tuhle sérii zvolili Stan a Steve jako ‚Sérii s největší šancí na úspěch‘,“ Ditko namítl, že on nic nevolil a nevybíral, a tak to Lee změnil na „zvolili Stan a baron Mordo“.* Ditko se dál držel zásad Ayn Randové a jeho touha začleňovat odkazy na její učení do komiksů všechno ještě víc komplikovala. Ditko například vzal randovský termín pleníte (looter) a pojmenoval tak jednoho padoucha; převzal myšlenku, že lidé „musí jednat na podkladě obchodu a dávat hodnotu za hodnotu“, a přiměl Petera Parkera, aby po J. Jonahu Jamesonovi požadoval „obchod s rovnou hodnotou“. Svým způsobem byla úleva, že se Parker začal sám brát za vlastní zájmy, ale taky se začal chovat poněkud šplhounsky. Nasadil pasivně agresivní chování, když končil vztah s Betty Brantovou, a když v čísle 38 narazil v univerzitním kampusu na demonstranty, poslal je do háje. „Další studentský protest! Co zas mají TENTOKRÁT?“ vztekal se. Když to jeden zástupce organizace Students for a Democratic Society (Studenti za demokratickou společnost) v dopisu vytkl Leemu, ten se to snažil uhladit. „Ani za milión let by nás nenapadlo, že někdo vezme ty naše srandovní demonstranty vážně!“

KE KONCI ROKU 1965 NAVŠTÍVIL REDAKCI MARVELU novinář jménem Nat Freedland, který měl pro *New York Herald Tribune* sepsat asi desetistránkový profilový článek, a zastihl Leeho v nezvykle sdílném rozpoložení. „Už nepíšu náměty pro *Spider-Mana*,“ dozvěděl se. „Příběhy vymýšlí sám výtvarník, Steve Ditko. Asi to tak nechám, leda by začaly klesat prodeje. Co je Spidey tak oblíbený, Ditko si myslí, že je největší génius na světě. Hádali jsme se o zápletky tolik, až jsem mu pověděl, ať si to začne psát sám. Nedovolí nikomu dělat ani inking. Prostě jen u nás vyloží hotové stránky s poznámkami na okrajích a já dopíšu dialogy. Nikdy nevím, s čím přijde příště, ale je zajímavé tak pracovat.“

Na Freedlanda udělal Lee velký dojem. Vykreslil jej jako „vyčouhlého dvojníka Rexe Harrisona, jenž dokonale padne k Madison Avenue“, který dokázal zvednout náklady komiksů na pětatřicet miliónů výtisků ročně a který prodal 40 000 členských karet Merry Marvel Marching Society a vede fanoušky k tomu, aby psali pět set dopisů denně. Freedland popsal Leeho, jak si kazí zrak čtením dopisů od fanoušků a mučí se

* Baron Mordo byl nepřítel Doctora Strange.

s volbou toho pravého zvukového efektu pro stránku *Fantastic Four* #50. Okouzly ho Leeho sebeironické vtípky a historky o Fellinim; sotvaže se v reportáži zmínil o Martinu Goodmanovi, Ditkovy příspěvky přešel mlčením a o Spider-Manovi psal jako o Leeho mistrovském díle a „té nejneobvyklejší postavě, jaká mě vůbec napadá“.

Freedland si zařídil, aby mohl být u jedné z námětových porad Leeho s Kirbym v pátek dopoledne – a načasování ani nemohlo být lepší. Zrovna dávali dohromady *Fantastic Four*, která se blížila k tryskovému finále, v němž bude třeba složit dohromady všechny vedlejší zápletky sprádané po celé měsíce.

„Thing konečně porazí Silver Surfera,“ nadhodil Lee ke Kirbymu – a Freedland si dělal poznámky. „Ale pak ho Alicia přiměje, aby si uvědomil, že udělal hroznou chybu. Tohohle se Thing odjakživa bál ze všeho nejvíc, toho, že se přestane ovládat a opravdu někoho sejme.“ Lee se stále rozvášňoval a Kirby přispíval jen příkyvováním a všelijakými *jasně* a *hmm*. „Thing je zdrcený. Odejde, aby byl o samotě. Stydí se, odmítá se vidět s Alicií nebo jít zpátky k *Fantastic Four*. Neuvědomuje si, že tím jen selhává podruhé... a jak moc ho F. F. potřebuje.“

Pak si Freedland začal všimát Kirbyho, „muže ve středním věku s vácíky pod očima a v plandavém obleku à la Robert Hall. V puse měl obrovský doutník a kdybyste stáli vedle něj v podzemce, tipovali byste ho tak na zástupce mistra v textilní továrně.“

„Paráda,“ citoval Freedland Kirbyho a poznamenal, že to zaznělo „pisklavým hlasem“. „Paráda.“

Když ale řadu měsíců nato líčení souboje mezi Thingem a Silver Surferem opravdu vyšlo, ukázalo se, že Kirby si ho změnil a podstatně vše rozvinul. Byla z něj vlastně koda velkolepé space opery, směsky existencialismu a dobrodružství, u které Kirby odvedl všechnu těžkou práci – i když nikdy nepřestal být externistou, nejenže s Leem spoluvytvářel náměty, ale také byl hlavní tvůrčí silou, pokud šlo o tvorbu postav a rozhodování o rytmu rozvíjení děje. Svým způsobem teď už právě on byl režisérem těch filmů, které spolu vytvářeli, to on rozhodoval o každé scéně a hnal vyprávění kupředu silou svých obrazů. „Týden ho nevidím,“ řekl Lee jednomu novináři, „pak se vrátí a celé je to nakreslené. A netuším, co na těch stránkách najdu. Víte, klidně může přijít s tuctem nových nápadů... Pak si to vezmu a na základě toho, co Jack nakreslil, napíšu dialogy. On mi to celé plynule rozdělil. Celé to nakreslil. Já napíšu

dialogy a popisky. Takže on neví přesně, co tam napíšu, jaká slova vlo-
žím postavám do úst. A já zase nevím, co nakreslí.“ Ve skutečnosti byl
Silver Surfer, kterého v době Freedlandova článku teprve čekal debut,
od začátku Kirbyho výtvor a Lee ho s překvapením poprvé zahlédl, až
když dostal hotové stránky.

Někdy se stalo, že Kirby po návštěvě v redakci jel i s Romitou a Leem
domů na Long Island. Romita si vždycky vlezl v Leeho cadillaku dozadu
a poslouchal, Lee a Kirby se bavili o námětech a zápletkách. Kabriolet
se proplétal provozem na Queens Boulevardu a oni po sobě pálili salvy
nápadů a jeden jako by si ani nevšímal druhého.

„Bylo to skoro jako dívat se na Laurela a Hardyho,“ vzpomínal Romi-
ta. „Ti dva seděli vepředu, dva velikáni, a Jack povídá: ‚Hele, Stanley, co
bude ten kluk zač? Bude to kouzelník? Bude to génius? Bude mít super-
schopnosti, anebo to bude normální kluk uprostřed cáklé rodiny?‘ A Stan
na to: ‚Hm, zkusíme tohle‘ anebo ‚Zkusíme tamto‘. Stan začal vykládat
o něčem jiném a Jack zase mluvil o tom, co by se mělo dít podle něj. Jack
šel domů a udělal to, o čem si myslel, že od něj Stan čeká. A když Stan
dostal scénář, slyšel jsem, jak říká: ‚Jack zapomněl na všechno, o čem jsme
mluvili!‘ A to vedlo k drobným změnám v Jackových příbězích, protože
Stan měl dojem, že Jack zapomněl, co on mu řekl.“

ČASNĚ RÁNO DEVÁTÉHO LEDNA 1966 Stanu Leemu zavolala Roz Kirbyová.
Zrovna vyšel ten článek v *Herald Tribune*. „Úplně šlela,“ vyprávěl, „a kři-
čela na mě: ‚Jak jsi mohl? Jak jsi mohl Jackovi tohle udělat?‘“

Později Lee uvedl, že když konečně dostal článek do rukou, pochopil,
proč se Roz vzteká. „Měla k tomu rozhodně důvod. Asi tak čtyři pětiny
článku byly o mně, vypadal jsem tam jako ten nejúchvatnější, nejbáječnej-
ší člověk, co kdy žil, a jen pár posledních odstavců bylo o Jackovi a vyzní-
val v nich jako moudra.“ Lee přesvědčoval Kirbyovy, že v tom je nevinně.

Zanedlouho se u sérií *Fantastic Four* a *Thor* pravidelně psalo „A Stan Lee
and Jack Kirby Production“. Na Kirbyho dílech už žádné „napsal Stan
Lee“. Vášně se zkonejšily, ale Kirby na tu urážku do smrti nezapomněl.

Krátce po vydání článku v *Herald Tribune* Ditko u Sola Brodského vy-
ložil hotové stránky a oznámil, že až dodělá to, co má teď zadané, už ne-
bude pro Marvel Comics dělat nic dalšího. Brodsky to přiběhl povědět
Leemu do kanceláře, ale Ditko už byl rozhodnutý. Dokonce napsal stále

NA KONCI BŘEZNA SE SKUPINA EXTERNISTŮ a redaktorů rozhodla přijít s organizovanou stížností. Walter Simonson, Louise Simonsonová a Michael Higgins obešli kanceláře, shromáždili redaktory – „jako vesničany s pochodněmi“, jak to popsal jeden ze zaměstnanců – a vykročili ke kanceláři Jima Shootera.

Tom DeFalco, unavený věčnými hádkami a odhodlaný opustit komiks jednou provždy, uslyšel na chodbě rozruch. Telefonoval sice zrovna se západním pobřežím – vyjednával o své mzdě a zjišťoval náklady na stěhování –, ale vyšel na chodbu a pokusil se uklidnit ten nahromaděný dav.

Stoupnul si ke stolu Shooterovy sekretářky a zvedl nohu, aby zabránil lidem hrnout se mezi stolem a stěnou. Walter Simonson se prořítel kolem něj a ostatní ho zase obešli zadem, kolem stolu. Zastavili se u Shooterových dveří. Bylo zavřeno. „Najednou,“ vzpomínal DeFalco, „se objevil Mike Hobson a ptá se: ‚Co se to tady děje?‘ Všichni říkali: ‚Chceme mluvit se Shooterem.‘ ‚Chcete mluvit se Shooterem? No tak dobře, jdeme.‘ A všichni vešli.“

„Potřebujeme si s tebou promluvit,“ prohlásil Simonson, jen co si otevřel.

„Mám zrovna jednání s Markem a s Ralphem,“ na to Shooter.

Všichni se i tak vevalili dovnitř a Mark Gruenwald a Ralph Macchio, jejichž porada už beztak byla dost nervózní, se začali krčit na židlích, až jim skoro nebyly vidět hlavy. DeFalco stál za Shooterem, pevně odhodlán zahynout se svým velitelem.

V místnosti bylo nacpáno k prasknutí. Asistenti se mačkali u dveří, nebo ve vedlejší kanceláři, a poslouchali přes topení, jak se redaktori jeden po druhém navázejí do šéfa se svými stížnostmi. Hobson tomu pobaveně přihlížel. Shooter rudnul a odrážel obvinění.

„Myslel jsem si, že mě snad Jim každou chvíli sežere,“ řekl jeden zaměstnanec. „Říkal jsem si: ‚Proboha, teď se do mě zahryzne.‘ I když, a to musím zdůraznit, na mě nikdy ani nezvýšil hlas.“

V SOBOTU ČTVRTÉHO DUBNA JOHN BYRNE pořádal večírek ve svém domě v Connecticutu. Účastnilo se ho povicero zaměstnanců i externistů Marvelu. Za domem nacpali do starého obleku neprodané výtisky titulů z linie New Universe, nahoru přilepili obrázek Shooterova obličeje a pak figurínu šéfredaktora Marvel Comics spálili. „Zpětně vzato,“ líčí jeden ze

zaměstnanců, kteří u toho byli, „mi to připadá trochu morbidní a trochu nepřístojné; nejspíš jsme to přehnali. Ale tehdy jako bychom to všichni potřebovali. V práci bylo pořád horší dusno. Všichni jsme svou práci uměli dobře; všichni jsme věděli, jak dělat komiksy. Vytvářeli jsme ty nejlepší komiksy, jaké jsme vytvořit dokázali. Jenže teď jsme v každou jednotlivou chvíli, když jsme si se scenáristy povídali, o čem ten který příběh bude, museli hlavně přemýšlet, z čeho by tak asi mohl Jim začít vyšilovat. Takhle se komiksy vážně dělat nedají. A nejspíš to v řadě případů příběhům moc nepomohlo a spíš je to oslabilo. Správně jsme se měli soustředit jedině na to, abychom vytvořili ty nejlepší komiksy. Místo toho jsme vymýšleli takové, aby prošly přes Jima. A v určitém smyslu jsme si pravděpodobně zkrátka řekli, že je to opravdu naše morální povinnost – protože jsme se všichni brali trochu příliš vážně – a že jestli máme pro naše fanoušky vytvořit ty nejlepší komiksy, musíme z té rovnice Jima vyšoupnout.“

„Pomohl vytvořit z Marvelu mocného molocha,“ řekl Tom DeFalco, „a potom usoudil, že už se mu nezamlouvá, jak firma funguje, a že je potřeba ji okamžitě a zcela přestavět. Jenže víte, takového molocha nepřestavíte na počkání.“

MAJITELÉ SPOLEČNOSTI NEW WORLD měli Shootera v oblibě a nemohli pochopit, proč je nespokojený, ale dobře věděli, jak zacházet s náladovými herci a režiséry. Co mu takhle poslat košík ovoce, anebo mu nabídnout důležitější znějící titul? Jenže pak do Kalifornie dorazila videonahrávka pálení panáka, a stalo se to krátce předtím, než měli se Shooterem začít vyjednávat o nové smlouvě. A všem u New World bylo jasné, že tenhle velitel už nedokáže ovládat svoje vojáky.

Patnáctého dubna přišli Bob Layton a David Michelinie do redakce Marvelu na setkání s Markem Gruenwaldem a se Shooterem o změně Iron Manova kostýmu. Když vyložili v Shooterově kanceláři na stůl nákresy, Shooter jim klidně řekl, že na jeho názoru už nezáleží. Právě mu oznámili, že už nebude šéfredaktorem.

Gruenwald se zastavil v kanceláři u Macchia, pantomimicky si přešel nožem po hrdle a pak si přiložil prst na rty. Ale zvěst se šířila rychle a zprávy se přes CompuServe brzy dostaly i ke Chrise Claremontovi a k Waltu Simonsonovi. Jedna z nich citovala písničku z *Čaroděje ze země OŽ*: „Bim-bam, zlý čaroděj zemřel.“